

В.С. Яковлев-Далан Кинигэ

Биһиги оччотооһуга биир балаһанна бизэ дьукаах буолан ыга симсэн олорбуппут: мин дьонум – аһам, ийэм, эһэм, эбэм, убайдар-санастар, күтүөттэр-кийииттэр. Дьиэ иһигэр оҕо эмиэ бып-бырылас этэ.

Биһиги балаһаммыт кыараһас, лаппа да кыараһас эбитэ буолуо. Ол эрэри ортотугар оһохтоох багдайбыт бөдөн-садан, тип-титигинэс үгүс киһилээх дьиэбитин мин ханнык даһаны дыбарыаска атаһаһыам суоһа этэ.

Оһолор бары сыры-сыллата саастаахпыт, оскуолаһа киирэ иликпит, оонһуу эрэ дьарыктаах бэдиктэр этибит. Биһигини кытта Дьөгүөссэ диэн алтыс кылааска үөрэнэр күтүөт быраата уол олорбута. Кини биһиэхэ тос гынар тойон, мунур ыраахтааһы, үнэр танара, үрдүк суут этэ.

Билигин кэлэн санаан көрдөххө, алтыс кылааска хаһыс да сылыгар олорор, үөрэниэһин олус сүрэһэлдьиер уолчаан соччо улахан билиилээх-көрүүлээх буолуон сөбө суох эбит. Оттон оччотооһу биһиги санаабытыгар киниттэн күүстээх, киниттэн кытыгырас, киниттэн үөрэхтээх, киниттэн өйдөөх киһи суоһа. "Дьөгүөссэ инһэ диэбитэ, Дьөгүөссэ манһык диэбитэ. Дьөгүөссэ билэр, киниттэн ыйытыахпыт" дэһэрбит.

Оччотооһу тыа сириин оһолоро дьиэһэ улахан туһа дьонунан буолаллара, кинилэр бэрт үгүс үлэлээхтэрэ: хонук маһы мастыыллара, кыстыыллара, уу баһаллара, ынах хомуйаллара. Оһо күннээһи үлэтиттэн саамай куһаһана, ыарахана бурдук тардыта этэ. Оо, дьэ, Хачыгыр эрэйдээх бурдук тардар таһа, кэнники даһаны үгүс оһону эрэйдээбит тэрил буоллаһын! Биһиги кырабыт бэрт буолан дьиэ үлэтигэр соруллубаппыт, оттон Дьөгүөссэ, дьиэһэ соһотох олдыот уол, үгүстүк соруллара. Ол эрэри Дьөгүөссэ, киитэрэийин баара, наар биһигини үлэлэтэрэ. Биһиги, кыра да буолларбыт, кымырдаһас курдук түһэн, ханнык баһарар үлэни тулуппаппыт. Ону дьоммут билбэттэрэ, оттон Дьөгүөссэ билэрэ.

Дьөгүөссэ мас хайыттаһына, биирдии хардаһаһынан таһан, начаас үлүгэр дьиэһэ кыстаан кэбиһэрбит. Уу баһытыгар оһойорунан эрэ барытынан хонук ууну баһа охсорбут. Арай саамай ыарахан уонна куһаһан үлэһэ – бурдук тардытыгар кыайан көмөлөспөт этибит: олус кырабыт, олус мөлтөхпүт бэрдэ. Дьөгүөссэ манһа даһаны хайдах биһигини туһанар ньыматын булбута. "Син биир сиэнэр бурдук, оһон тугун тааска тардан эрэйдэнэн – кириэхтээх сиригэр быһаччы киирдин ээ" дии саныыр быһыылааһа, бурдугун туораһынан хоччорхойдуу биһиэхэ сиэтэрэ. Ол курдук кини тардан, биһиги сиэн өр гыммакка бурдукпутун бүтэрэрбит.

Ол да буоллар кимиэхэ барытыгар биллэр суол: оонһуу аата оонһуу, үлэ аата үлэ, оонһуур барахсан үлэ курдук буолаахтыа дуо? Ким оонһууруттан ордорон үлэлиэн

бағарыай? Биһиги эмиэ, Дьөгүөссэ төһө да мунур ыраахтааҕы буоллар, үлэлиирбитинээбэр оонньуурбутун ордоробут, ол иһин үгүстүк сүрэбэлдьээн мундуйдахарбыт. Дьөгүөссэ оннук түбэлтэбэ биһигини албыннаан тылыгар киллэрэр биир албастааҕа. Ол икки кинигэ этэ.

Мин кэпсиир кэммэр билинни курдук кинигэ ыал аайы тардыллан сыппат буолара, хаһыат, сурунаал, радио суоҕа, киинэ, эгэ телевизор кэлиэ дуо? Олору барытын биһиэхэ Дьөгүөссэ ойуулаах икки кинигэтэ солбуйара. Биһиги сүрэбэлдьээн үлэлээмээри akkaастаннахпытына, кини ол албаһын туттара: "Үлэбин бүтэрдэрбин эрэ кинигэ көрүөхпүт", - диэн сибис гынара. Ону иһиттэрбит эрэ биһиги ханнык да үлэни тулуппака начаас бүтэрэ охсорбут. Кинигэ көрөр баҕаттан күн аайы кини үлэтин барытын да үлэлииргэ бэлэм этибит.

Дьөгүөссэ хаһан да албынаабата, тылыгар турара. Үлэтэ бүттэр эрэ убайын сундуугун түгэбиттэн кинигэлэри ылан, улахан дьонтон кистээн, ырбаахытын иһигэр уктан тахсан, ким да көрбөт бүөм сиригэр – ампаар кэннигэр барарбыт.

Мин төрөөн баран билиннэ диэри оннук үтүө кинигэлэри көрбүппүн өйдөөбөппүн. Бу тастара халынын! Кумааҕылар лачыгырайан лааҕын! Ойуута үчүгэйн! Мин өйбөр билиннэ диэри ол оннук олорон хаалбыт.

Дьөгүөссэ биһиэхэ көрдөрөр бастакы кинигэтигэр баһыттан атаҕар диэри тимир куйахтаах, аттаах бухатыырдар ойууламмыттар этэ. Илиилэригэр сытыы батас, уһун үнүү тутуурдаахтара. Эчи үгүстэрин! Эчи сүрүкэтин, куйахтара сирэйдэрин кытары сабар буоллаҕа үһү! Ол быһыгар араас ынырык кыыллар! Кинигэ саҕаланыаҕыттан бүтүөр диэри оннук ойуу!

Иккис кинигэбэ араас кыыллар. Биһиги хаһан даҕаны түһээн да көрбөтөх харамайдарбыт бааллара!

Ойуулар быыстарыгар туох эрэ диэн нууччалыы суруллубут этэ. Ол гынан баран кыһыта диэн биһиги ону билбэпит. Мунура суох саныыр Дьөгүөссэбит даҕаны манна кэлэн мэлийбитэ. Кини нууччалыы билбэт этэ.

Оо, кимнээх эрэ буоллулар бу тимир куйахтаах бухатыыр дьон?! Бу туох дьикти кыыллара буолуой? Туох туһунан кэпсэнэн эрдэбэй бу кинигэлэргэ?!

Ол дьикти кинигэлэри көрө олорон, ол онно миэхэ аан бастаан үөрэхтээх буолан бу кинигэлэри аахпыт, кинилэргэ туох туһунан сурулларын билбит киһи диэн санаа киирбитэ. Кинилэр миигин билиигэ-көрүүгэ ынырбыттара. Мин онон кыра сааһым доҕоругар, Дьөгүөссэбэ, олус диэн махтанабын.

Букатын хойуут-хойут, нууччалыы кинигэни иннибэккэ ааҕар буолан баран эрэ, оҕо эрдэхпинэ миигин билиигэ-көрүүгэ угуйбут ол кинигэлэри билбитим. Бастакыта, Гюстав

Доре диэн Франция худоһунньуга уруһуйдаабыт Испания улуу суруйааччытын Сервантес аатырбыт айымньыта "Дон Кихот", оттон иккиһэ, эмиэ онтон итэбүһэ суох аатырбыт Англия учуонайын Брем "Кыыллар олохторо" диэн кинигэлэрэ эбит этилэр.

Оннооһор сороһор билигин ким да суоһар, соһотоһун олорон, ол кинигэлэр ойууларын өөр-өр көрүөһпүн, билиигэ-көрүүгэ тардыстыы оччотооһу уотунан умайыаһпын баһаран кэлэбин. Ол эрээри, хомойуох иһин, биһиэхэ, кытыы нэһилиэк үөрэбү суох ыалыгар, хайдах, хаһан эрэ баар буолбут бастакы кинигэлэр сэрии-сут сылларыгар мэлийбиттэрэ ыраатта.